

Johannes Brøndum-Nielsen

2. December 1881–9. Marts 1977

Johs. Brøndum-Nielsen døde d. 9. Marts 1977. Han efterlader sig et Livsværk mere betydningsfuldt end de flestes, skabt gennem næsten 70 Aars utrætteligt Virke.

Han er født d. 2. December 1881 i Hejlskov ved Viborg, hvor hans Far var Lærer, men kom som Barn til Fyn og følte sig Livet igennem som Fynbo. I 1902 tog han Lærereksamen og i 1904 blev han Student fra Lang og Hjorts Kursus i København. Magisterkonferens i Nordisk Filologi tog han 1910, efter at han Aaret i Forvejen var blevet knyttet til Statens Lærerhøjskole. Han blev Docent i Nordiske Sprog ved Københavns Universitet 1919 og Professor 1926 efter Verner Dahlerup. Som saadan virkede han til 1952.

Brøndum-Nielsen var, hvad alle erkendte, en ypperlig Pædagog, og det er ikke for meget sagt, at hans Tilknytning til Universitetet betød en Revolution i Undervisningen i Modersmaalet og i høj Grad bidrog til at fremme Interessen for Faget. Betydningsfuld var især hans Gennemgang af de gammeldanske Tekster, hvor bogstavelig talt hvert enkelt Ord blev gennemgået ud fra alle mulige Synspunkter: Betydning, Etymologi, Lydforhold etc. Denne grundighed bevirkede naturligvis, at han i en enkelt Forelæsning kun kunde naa at gennemgaa ganske faa Linier af en middelalderlig Tekst. Sproghistorien var Brøndum-Nielsens Hovedinteresse som Universitetslærer, men det maa ikke glemmes, at han i lange Tider var ene om at docere alle sproglige Sider af den nordiske Filologi bortset fra Islandsk, der fra gammel Tid havde sin egen Lærestol, altsaa alle de Discipliner, der efterhaanden har faaet en lang Række selvstændige Professorater og Lektorater. Studenterne havde vistnok det Indtryk, at Brøndum-Nielsen stillede ret store Krav til deres Viden og Selvstændighed, men ved Eksamensbordet kunde de konstatere, at han var Venligheden og Hjælpsomheden selv.

Allerede som Student udgav Brøndum-Nielsen den sprogligt og kulturhistorisk vigtige Tekst »De gamle danske Dyrerim« (1908). Udgaven er udført med overordentlig Omhu, og Kommentaren rummer vigtige Tolkninger af vanskelige Steder i Teksten. Efter at have prøvet Kræfter paa denne langtfra lette Tekst kunde Brøndum-Nielsen gaa i Gang med et sprogligt Detektivarbejde, der i 1912 førte til Disputatsen »Sproglig Forfatterbestemmelse«. Som Titlen antyder, er det Forfatterens Hensigt at bestemme Forfatterne (Oversætterne) af en Tekst (i dette Tilfælde Christian II's Ny Testamente 1524 og de tre ældste danske Skuespil) ved Hjælp af en dybtgaaende Analyse af dens sproglige Ejendommeligheder, Ortografi, Lydforhold, Syntaks og ikke mindst Ordforraadet, bl.a. Anvendelsen af Sprogets »Smaaord« (ej contra ikke etc). Det er ikke først og fremmest de kon-

krete Resultater af Undersøgelsen, der interesserer Brøndum-Nielsen. Arbejdet har efter hans egen Mening den største Betydning i metodisk Henseende ved at inddrage sproglige Ræsonnementer til Supplering af den litteraturhistoriske Undersøgelse. Disputatsen blev modtaget med stor Interesse. Marius Kristensen fremhævede i sin Anmeldelse i Danske Studier (1916) Brøndum-Nielsens Hensyntagen til det levende Talesprog, herunder Dialekterne, og Ragnvald Iversen slutter sin Anmeldelse i Maal og Minne (1915) med de profetiske Ord: »holder han frem som han stevner, vil hans navn og hans arbeide bety en »ny provins til landet lagt« i dyrkningen af Danmarks gamle maalminder«.

Brøndum-Nielsen Hovedværk er naturligvis Gammeldansk Grammatik, et Kæmpeværk i otte Bind (1928–74) paa tilsammen 3400 Sider. Intet andet germansk Sprog – maaske intet Sprog overhovedet – har faaet en saa omfattende Fremstilling af dets Historie i Middelalderen. Oprindelig var det Forfatterens Hensigt ogsaa at lade Værket omfatte Syntaksen – han havde næppe regnet med, at Lyd- og Formlæren vilde faa saa stort Omfang, som Tilfældet blev. Brøndum-Nielsens Planer om at skrive en gammeldansk Grammatik gaar langt tilbage i Tiden. Allerede som Docent havde han forelæst over gammeldansk Substantivbøjning, og fra et tysk Forlag havde han faaet Opfordring til at forfatte en Altdänische Grammatik, en Plan hvis Udførelse hindredes af den første Verdenskrig. Det egentlige Stød til Arbejdet med Grammatiken gav dog ifølge indledningen til Bd. 8 en Student, der spurgte, om Brøndum-Nielsen ikke kunde give de danskstuderende det sproglige Hjælpemiddel, de savnede allermost: en gammeldansk Grammatik; i Forordet til Bd. 1 taler Brøndum-Nielsen da ogsaa om Bogens Brug som en kortere Lærebog ved Universitetsundervisningen. Grundlaget for de første Bind af Værket er de Forelæsninger, som Brøndum-Nielsen gennem en Aarrække holdt over Emnet en Time hver Lørdag. Ved disse Forelæsninger blev alle Hovedpunkter dikteret for de studerende, og en væsentlig Del blev skrevet ned paa Tavlen. Den meget præcise Form var medvirkende til, at Grammatiken hurtigt blandt de studerende fik Kælenavnet »Johannes Aabenbaring«, noget Forfatteren næppe tog særlig fortrydeligt op.

1. Bind er tilegnet Axel Kock, »Mesteren og Vennen«, og Brøndum-Nielsen staar utvivlsomt i dyb Gæld til denne Forsker og specielt til »Fornsvensk ljudlära«. GG I er dog i sin Opbygning meget forskellig fra Kocks ljudlära, bl.a. ved at være betydelig mere koncentreret. Lydlæren i GG I – Vokalismen – fylder 500 sider mod et par Tusinde, ganske vist noget mindre, Sider hos Kock. Men GG svulmede unægtelig op, efterhaanden som Værket skred frem. Allerede Bd. 2 – Konsonantismen har omtrent samme Omfang som Bd. 1, mens de fleste andre sproghistoriske Haandbøger, fx. Noreens Altschwedische Grammatik, skriver betydelig mere kortfattet om Konsonanterne end om Vokalerne. Endnu mere grundigt behandles Bøjningslæren i de følgende Bind, mest udførligt Pronominerne i Bd. 5, det største af alle Bindene, der altsaa fylder mere end hele Vokalismen. Hvert enkelt Pronomen, ja næsten hver enkelt Pronominalform, faar en minutøs Behandling. Her, som mange steder i Værket, er der Anmærkninger, der er svulmet op til hele Afhandlinger. Det samme gælder fx. Behandlingen af Elementer af Folkevisesproget i Bd. 4, Adjektiverne. At ikke uvigtige Dele af Stoffet er henvist til Anmærkninger, bidrager til Overskueligheden, som det store Omfang maaske kan faa det til at skorte paa.

Brøndum-Nielsen tvivlede vist aldrig selv paa, at det vilde lykkes ham at føre Værket til ende. Da han forelagde næstsidste Bind ved et Møde i Videnskabernes Selskab, omtalte han som et Faktum, at det afsluttende Bind vilde udkomme,

naar han var 92 Aar gammel, og det slog ogsaa til. Alligevel nævner han i Forordet til Bind 8, at det er med »undrende Tilfredshed«, han afslutter sit Arbejde. Andre har maaske fulgt Værkets Tilblivelse og Afslutning med større Undren end Forfatteren selv, ogsaa de der vidste, hvor stor Andel i den lykkelige Gennemførelse, hans Medarbejder gennem mange Aar, Karl Martin Nielsen, har haft. Hans Navn staar med fuld Ret paa Titelbladene fra og med Bind 5 som Medudgiver.

Vigtige Udgangspunkter for Brøndum-Nielsen var hans Arbejde med de gammeldanske Tekster, han havde studeret fra sin tidlige Ungdom, og – som nævnt – Inspirationen fra svensk, sproghistorisk Forskning samt Ønsket om at skabe et pædagogisk nødvendigt Hjælpemiddel for Sprogstudiet. – En vigtig Inspirationskilde var ogsaa hans Kendskab til de danske Dialekter med Udgangspunkt i Barndomsegnens Fynsk, som han ikke selv har talt, men som han altid havde for Øje under sin opvækst, og som han omfattede med stor Kærlighed. Det at han havde »ikke Dialekten paa Tungen, men i Øret« var ham stadig en »fyldestgørende Støtte ved Vurderingen af sproghistoriske Problemer« (Fortalen til Bind 8).

Hans første Forelæsningsrække som nyudnævnt Universitetslærer handlede om Dialektologi. Forelæsningerne udkom i ikke meget afvigende Skikkelse i 1927 som Bogen »Dialekter og Dialektforskning«. Den er inspireret af bl.a. fransk og schweizisk Dialektforskning (Gauchat), men er i det hele et Vidnesbyrd om Forfatterens store Belæsthed i den europæiske Litteratur og Dialektologiens Problemer, herunder Vurderingen af fonetiske Optegnelser, Undersøgelser af sproglig Ensartethed eller Mangel paa samme inden for begrænsede Omraader, Aarsagerne til Dialektgrænsernes Opstaaen og deres Kronologi, Dialektkriterier og Begrebet »Lydlov«. Indflydelsen fra P. K. Thorsen, der har haft stor Betydning for den sproglige Tænkning i Danmark, er ogsaa tydelig i Dialekter og Dialektforskning. Et vigtigt Afsnit behandler Tiden for og Grunden til de danske Dialektgrænsers Opstaaen og viser, at Dialektforskningen fører over i Historien. Rigs- og Lokalhistorien. Bogen viser Brøndum-Nielsens Evne til paa forholdsvis ringe Plads at give en klar og instruktiv Fremstilling af et stort Emne, og er et af de bedste Eksempler paa sin Forfatters pædagogiske Talent. Den er en Klassiker i den dansk Dialektlitteratur og er nok den af Brøndum-Nielsens Bøger, der vandt størst Anerkendelse ogsaa fra Repræsentanter for den nyere, strukturalistiske Skole i Sprogvidenskaben, som Brøndum-Nielsen ellers stod fjernt.

Med Middelalderens poetiske Litteratur beskæftigede Brøndum-Nielsen sig paa et tidligt Tidspunkt foruden i Udgaven af Dyrerimene i Afhandlingen om »Den danske Folkevises Betydning i sproglig Henseende; hans Konferensforelæsnung fra 1910, der indleder Udvalget af hans Afhandlinger Studier og Tydninger fra 1955. Paa Grundlag af Ord- og Bøjningsformer mener han at kunne sætte det faste, udviklede Folkevisesprog saa langt tilbage i Tiden som c. 1200. Dette Resultat er blevet bestridt af andre, der vil mene, at Folkevisedigtningen, trods den arkaiserende Sprogform, ikke er saa forfærdelig meget ældre end de bevarede Haandskrifter. Brøndum-Nielsen har fastholdt sin Opfattelse af Folkevisens Ælde, og det er vanskeligt at komme uden om hans Argumenter for, at den har sin Rod i den ældre Middelalder, selv om dens Sprogform fra første Færd har været bevidst arkaiserende.

Sproget i en anden middelalderlig Litteraturform er undersøgt i Rimkrønens Sprogform og Tilblivelse (Universitetsfestskrift 1930), der for saa vidt fortsætter Folkevisestudierne, som Brøndum-Nielsen bl.a. paaviser Rimkrønens Afhæn-

gighed af Folkevisen med Hensyn til Stil og Ordforraad, særlig evident i Krønikens 2. Fjerdedel. Først og fremmest maa Bogen dog siges at fortsætte en anden Linie i Forfatterskabet, den sproglige Forfatterbestemmelse.

Af Brøndum-Nielsens Udgiverarbejder er Dyrerimene allerede omtalt, og der kunde nævnes Udgaver som Gammeldags Skæmt (1916, sammen med Mar. Kristensen), Lycke Bogen (1917) og Mariaklagen (1929, sammen med Aage Rohmann). Paa Udgiveromraadet er Hovedværket den store Udgave af Danmarks Gamle Landskabslove (1920 ff., sammen med Svend Aakjær, Peter Skautrup, Erik Kroman m.fl.), der nu er afsluttet. Et Forarbejde og en Forudsætning er Afhandlingen »Danske lovhåndskrifter og dansk lovsprog« (Ark. f. nord. fil. 1918), den grundlæggende Afhandling om Forholdet mellem de middelalderlige Haandskrifter af Skaanske Lov. Brøndum-Nielsen var dansk Redaktør af det store, fællesnordiske Samlingsværk Nordisk Kultur, og han var Leder af Facsimileudgaven af vore middelalderlige Haandskrifter, der er beregnet til at skulle omfatte tyve store Bind, hvoraf Halvdelen foreløbig er udkommet. Forhaabentlig lykkes det at føre denne monumentale – og kostbare – Udgivelse til Afslutning.

Brøndum-Nielsens litterære Interesse var ikke begrænset til Middelalderen og det 16. Aarh. Han interesserede sig levende for det 19. og 20. Aarh.s Litteratur og har udgivet Manuskripter, Brevsamlinger og litterære Studier over Digtere fra Poul Møller til Sophus Claussen og Stuckenberg. Den sidste stod maaske hans Hjerter nærmest. Syntaktisk-Litteraturhistorisk er hans Universitetsfestskrift om *Oratio tecta* i dansk Litteratur før 1870 (1953).

Ved Ordbog over det danske Sprog virkede Brøndum-Nielsen som en af de 15 Redaktører fra 1915 til Afslutningen i 1954. Han har redigeret 7445 af Ordbogens Spalter; af de andre Redaktører har kun Aage Hansen præsteret en større Andel, mere end 10000 Spalter. Brøndum-Nielsens arbejde for Ordbogen er maaske det mest forbløffende Vidnesbyrd om hans Arbejdsevne, naar man betænker, at han i samme Periode ved Siden af sit Universitetsarbejde naaede at publicere 4 Bind af Gammeldansk Grammatik foruden meget andet. Hans Evne til at tilrettelægge sit Arbejde var enorm, og en stor Støtte havde han i sit store Bibliotek, der rummede praktisk talt alt, hvad han havde Brug for ved Ordbogsarbejdet, deriblandt en meget stor Del af den klassiske danske Litteratur i Førsteudgaver.

Det siger sig selv, at Brøndum-Nielsens store pædagogiske og organisatoriske Evner i høj Grad blev taget i Brug af Institutioner i og udenfor Universitetet. Han var Medlem af Folkemaalsudvalget, Stednavneudvalget, det ministerielle Retskrivningsudvalg og Bestyrelsesmedlem af en Række Udgiverselskaber, hvoraf der især er Grund til at nævne Universitets-Jubilæets danske Samfund, som han var Formand for i 53 Aar fra 1924 til sin Død. Han var i mange Aar Medlem af den Arnamagnæanske Kommission, fra 1953–62 dens Formand, og var meget virksom for Realiseringen af Planerne om en oldislandsk Ordbog. Loven om Udlevering til Island af Størsteparten af de islandske Haandskrifter og Resultatet af de paafølgende Retssager var ham en dyb Skuffelse. Der skal ikke gøres nærmere Rede for Haandskriftsagen i denne Sammenhæng, men det bør nok nævnes, at Brøndum-Nielsen paa et tidligere Tidspunkt i en Kommissionsbetænkning havde foreslaaet, at man skænkede Island en Række af de mest berømte Haandskrifter, hvorimod han var overbevist om, at den arnamagnæanske Samlings Hovedbestand bedst vilde blive udnyttet i Danmark.

Han redigerede fra 1926 *Acta Philologica Scandinavica* med dens vigtige Bibliografi og har selv bidraget til næsten hvert Bind af Tidsskriftet.

I de mange Aar han var Formand for det ministerielle Retskrivningsudvalg var han en skarp – for ikke at sige lidenskabelig – Modstander af den saakaldte

Retskrivningsreform fra 1948. En lignende konservativ Holdning indtog han i Stednavneudvalget som Formand for dettes Retskrivningsudvalg.

Da Brøndum-Nielsen forlod Universitetet som 70-årig i 1952, havde han endnu 25, man tør sige: rige, Arbejdsaar foran sig. Af Gammeldansk Grammatik udkom de fem sidste Bind i denne Periode. Men udover Grammatiken kom der i Aarene efter hans Afsked med Universitetet en lang Række større og mindre Afhandlinger, foruden at han som det vil fremgaa af det foregaaende, stadig havde et betydeligt administrativt Arbejde.

Hvis Brøndum-Nielsen videnskabelige Produktion havde indskrænket sig til det, han præsterede efter Pensionsalderens Indtræden, vilde man med Rette kunne sige, at det ikke var noget ringe Livsværk, han efterlod sig. Nu er dette – i alt Fald af Omfang – en forholdsvis ringe Del af hans ufatteligt store Produktion, af hvilken meget her har maattet lades uomtalt. Den smukke Bibliografi, som Selskab for nordisk Filologi udgav paa hans 80-Aars Fødselsdag, indeholder 1224 Numre, og meget er kommet til siden.

Johs. Brøndum-Nielsens Betydning for Udforskningen af vort Sprogs Historie og for dansk Kultur har været enorm, hans gammeldanske Grammatik vil for mange kommende Generationer af danske Sprogforskere være det selvfølgelige Udgangspunkt. Ragnvald Iversens Spaadom fra 1915 er i rigt Maal gaaet i Opfyldelse.

Kristian Hald.

Magnus Degerbøl

Magnus Anton Degerbøl

8. juli 1895–14. april 1977

Efter nogen tids svagelighed er Professor i Kvartærzoologi og tidligere bestyrer for Zoologisk Museums 1ste afdeling Magnus Degerbøl afgået ved døden i en alder af 81 år.

Han bevarede højt op i sit lange otium sin fulde arbejdsevne, og hans interesse for museet og hans fag var usvækket trods sygdommen.

Således nåede han at beskrive et ulvekranium, der var fundet i en nordboruin i Godthåbsfjorden og hjembragt så sent som i efteråret 1976. Det var ham et kærkomment supplement til hans endnu utrykte manuskript om grønlandske ulve.

Magnus Degerbøl var født d. 8/7 1895 i Sjørring i Thy som søn af mejeribestyrer Jens Hansen Jensen og hustru Mette f. Sørensen. Begge forældre var aktive i den unge andelsbevægelse og moderen, der var uddannet på mejeriskole, var kendt som et energisk og virkelystent menneske, egenskaber, som sønnen arvede. Familien flyttede ved århundredskiftet til gården Helenesminde i Seest ved Kolding, hvor han voksede op.

Det var naturligt, at han som yngre søn måtte have en uddannelse uden for landbruget, og efter sin studentereksamen rejste han til København, hvor han studerede naturhistorie og blev kandidat i 1921.

Allerede i sin studietid var Degerbøl knyttet til Zoologisk Museum, i starten ved fiskesamlingerne, og efter sin eksamen blev han ansat som assistent. Imidlertid havde han samtidigt assisteret Viceinspektør Herluf Winge i dennes arbejde med sortering og bestemmelse af jordfundne knogler, og efter Winges død blev Degerbøl i 1924 amanuensis og overtog varetagelsen af pattedyrsamlingerne.

Winges stilfærdige, men stærke personlighed fik stor indflydelse på Degerbøl, idet han med sin store viden og sit dybe engagement underbyggede Degerbøls interesse for specielt pattedyrenes indvandringshistorie i Norden.

Herluf Winge havde videreført Japetus Steenstrups samarbejde med Nationalmuseets arkæologer, og med sin store flid og omhyggelighed havde Winge ved gennemgangen af utallige knogler fra arkæologiske udgravninger kunnet udarbejde en oversigt over pattedyrenes og, om end i grovere træk, fuglenes optræden i Danmark efter istiden.

Det blev derfor Degerbøls opgave nærmere at beskrive de enkelte dyrearters morfologi og udbredelse, og hans disputats, der kom i 1933, var en beskrivelse af rovdysene i forhistorisk tid sammenlignet med nutidige former. Denne afhandling var banebrydende inden for kvartærzoologien, og selv om man i dag må sætte

spørgsmålstegn ved rimeligheden i opstillingen af nye underarter på dette materiale, så var påvisningen af de store ændringer i dyrenes størrelse fra stenalder til nutid ved omhyggelige metriske undersøgelser meget bemærkelsesværdig.

Efter konkurrencen om embedet som professor zoologiae i 1937, hvor Ragnar Spärck fik fire stemmer mod Degerbøls tre, blev Degerbøl i 1943 udnævnt til bestyrer af hvirveldyrafdelingen, en stilling som hidtil havde været knyttet til professoratet.

Degerbøl viste i sin tid som bestyrer stor interesse for museets udstillinger, og det var i hans tid, man påbegyndte en nyopstilling af udstillingssamlingerne. Allerede i 1935 kunne man fremvise et moskusoksepanorama med dyr hjembragt af Alwin Pedersen fra Treårsekspeditionen til Østgrønland 1933, og dernæst en bjørnegruppe med dyr hjembragt fra Finland af Dr. Boye Benzon.

I forbindelse med en mammologkongres i Californien i 1938 foretog Degerbøl en rejse gennem USA med besøg på en række museer, hvorfra han hjembragte nye ideer om udstillingsteknik. Dette kom til udtryk i en række nyopstillinger, hvoraf den østafrikanske savannegruppe vel var den mest iøjenfaldende. Dyrene hertil var han selv med til at indsamle på den Danske Centralafrika-ekspedition i 1947.

Samtidig med museumsarbejdet fungerede Degerbøl som lærer i gymnasieskolen gennem en længere årrække, idet han fra 1923 til 1947 var ansat på Østersøgades Gymnasium, og i årene 1923–27 var lærer på Metropolitanskolen. Desuden fungerede han fra 1934 som lærer på lærerhøjskolen og var censor på flere af landets seminarier.

Dette pædagogiske arbejde havde hans store interesse, og han huskes som en inspirerende, underholdende og meget afholdt lærer, for hvem undervisningen var en kærkommen lejlighed til at formidle sin videnskabs resultater til en større kreds af unge.

I øvrigt afspejler også hans litterære produktion et ønske om at nå ud til en videre kreds, idet han ofte skrev artikler til populærvidenskabelige tidsskrifter som f.eks. *Naturens Verden*, *Vor Viden* og *Naturhistorisk Tidende*.

Derudover var han en skattet foredragsholder både i radioen og i diverse foreninger.

Degerbøls største indsats videnskabeligt set var hans bearbejdelse af jordfundene knogler af pattedyr. Som nævnt var dette emnet for hans disputats, og siden publicerede han adskillige monografier over subfossile pattedyr, publikationer, der fik den største betydning for kvartærzoologien.

De danske mosers usædvanlig gode bevaringsforhold for knogler har givet Degerbøl et enestående materiale i hænde, og hans meget omhyggelige og grundige behandling af dette materiale har gjort ham til en af Europas pionerer inden for faget.

Efter disputatsen kom i rækkefølge beskrivelsen af danske fund af bison, sumpskildpadde og rensdyr. Senest, efter at han var faldet for aldersgrænsen, kom det store arbejde om uroksen og det tidligste tamkvæg i Danmark. Disse giver hver især et udførligt katalog og en omhyggelig beskrivelse af fundene, og de er udtryk for en bemærkelsesværdig arbejdsindsats og er af meget stor betydning for både arkæologer og kvartærzoologer.

I en lang række afhandlinger beskæftiger Degerbøl sig med knoglefund fra forhistoriske bopladser. Man mærker måske heri et mindre stærkt engagement end i de rent zoologiske afhandlinger, for Degerbøl understregede selv, at han var zoolog og ikke arkæo-zoolog, et begreb, som kom frem i halvtredserne, og som

han absolut ikke ville henføres til. Alligevel vil hans fremstilling af de forhistoriske husdyr som f.eks. i beskrivelsen af bopladsen Bundsø på Als stadigvæk stå som væsentlige for den, som vil beskæftige sig med yngre stenalder husdyrhold.

Degerbøls interesse for Grønland kan aflæses af hans produktion, idet han i årene 1934–37 udsendte hele tolv afhandlinger dels om knoglemateriale fra nordbo- og eskimobopladser dels rent zoologiske artikler, én sammen med Dr. F. W. Bræstrup om grønlandske harer og en anden sammen med Dr. U. Möhl om fugle indsamlet på Scoresbysund-komiteens 2den Østgrønlandsekspedition.

Denne interesse for Grønland gav sig i øvrigt også udslag i, at Degerbøl under den 2den verdenskrig var initiativtageren til oprettelsen af Societas Arctica Scandinavica, for hvis tidsskrift, *Acta Arctica*, han i en længere årrække var redaktør. Oprettelsen af dette selskab var et modtræk mod et af tyskerne oprettet arktisk institut i København, som udsendte tidsskriftet »Veröffentlichungen des deutschen wissenschaftlichen Institut zu Kopenhagen«, hvilket danske videnskabsmænd følte som et slag i ansigtet.

Degerbøls første ekspedition gik i øvrigt til Grønland, idet han deltog i Scoresbysund-komiteens 2den Østgrønlandsekspedition i 1932. Som før nævnt var han i 1938 på en længere rejse i USA og efter krigen var han på den danske Centralafrikanske Ekspedition udsendt af Universitetet. Denne ekspedition har han beskrevet i bogen »Mellem hvide Dinkaer og sorte Næsehorn«. I 1952 deltog han i Galathea-ekspeditionen, hvor han besøgte Cambell Islands og den sidste større rejse, han foretog, var til Andesbjergene i 1954 med Williams Foundation.

Degerbøls udadvendte og aktive natur førte ham ind i en del foreningsarbejde. Således var han redaktør af Videnskabelige Meddelelser fra Dansk Naturhistorisk Forening i årene 1931–44 og samme forenings formand 1944–49. Han var stærkt engageret i naturfredningssagen og i mange år medlem af Naturfredningsrådets videnskabelige udvalg, ligesom han i mange år sad i Statsskovenes reservatudvalg, og han blev i 1970 udnævnt til æresmedlem af »Europäische Gesellschaft für Säugetierschutz«. Desuden var han i 1943 medstifter af Foreningen til Beskyttelse af Videnskabeligt Arbejde.

I 1956 blev Degerbøl udnævnt til ekstraordinær professor i kvartærzoologi og tillige bestyrer af kvartærzoologisk laboratorium.

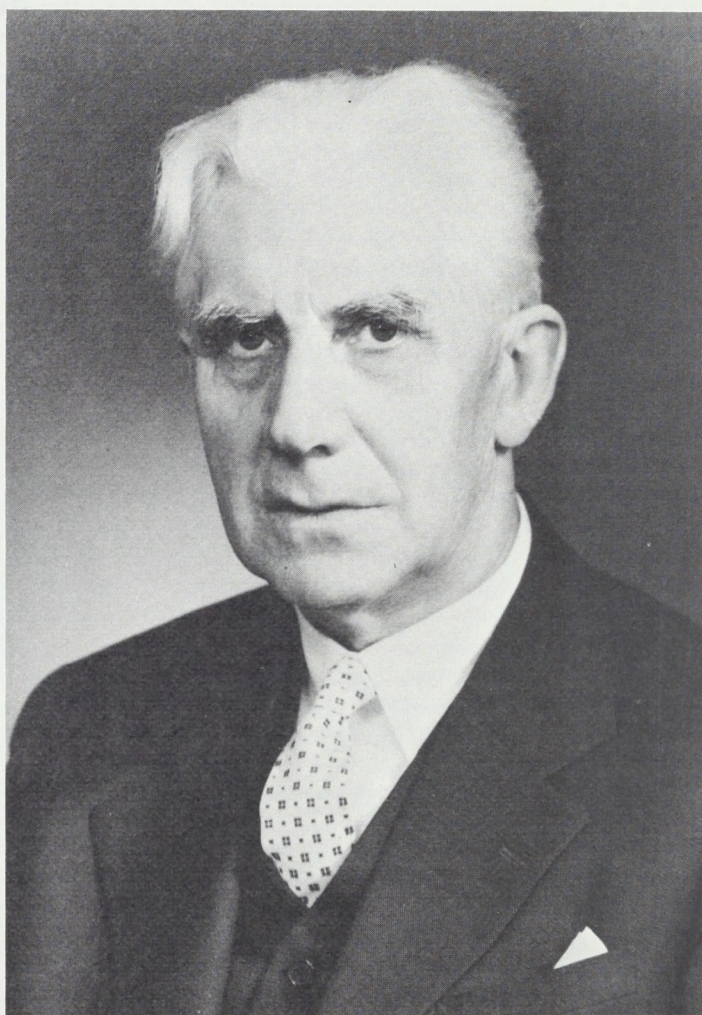
På trods af, at han i sin tid som professor kun havde få egentlige specialestuderende, var hans forelæsninger altid velbesøgte. Det skyldtes ikke kun, at der i faget kvartærzoologi var eksamensstof for skoleembedseksamen, men måske nok især, at Degerbøls fremstilling af stoffet var både spændende og fornøjelig, men også grundig og indgående.

Han forelæste over dyrenes indvandringshistorie til Danmark efter istiderne, over menneskets udviklingshistorie samt over mere specielle emner som f.eks. dateringsmetoder. Desuden aktualiserede han ofte sine timer med forevisning af til museet nytilkomne fund, således at man fik et indblik i, hvor varieret arts-, tids- og kvalitetsmæssigt det knoglemateriale er, der indsendes dels fra arkæologiske udgravninger, dels fra privatfolk som f.eks. tørve- og vejarbejdere, landmænd o.l.

Af vækst var Degerbøl ret lille, men det medførte ikke, at han kunne overses og langt mindre overhøres. Han var en fremtrædende person i dansk zoologi, og også anerkendt internationalt, bl.a. var han æresmedlem af American Society of Mammologists. Han var tillige som menneske venlig og fornøjelig. Hans stemme og især hans latter kunne runge i den store midterhal på det gamle museum, så man aldrig var i tvivl om, hvorvidt han var i huset. Hans tætte skikkelse udstråle-

de en smittende vitalitet, og hans temperament kunne ofte give sig ret hørlige udslag. Han vil blive husket som en mand, der med flid og interesse fyldte sin plads som lærer, museumsmand og forsker og tillige som et varmt og humørfyldt menneske.

Tove Hatting.

Paul Anderson

Poul Andersen

16. juni 1888–6. juni 1977

Professor i retsvidenskab, dr. jur. Poul Andersen døde den 6. juni 1977, 88 år gammel.

Poul Alfred Andersen blev født den 12. juni 1888 i et gårdmandshjem på Fyn. Han gik i en grundtvigsk friskole og var beskæftiget på sin fars gård, før han kom på Odense Katedralskole, hvorfra han blev student i 1910. Han studerede derefter jura i København, hvor han boede på Valkendorfs Kollegium, hvis efør han senere var fra 1936 til 1955. Han blev kandidat i 1916, og efter kort tid som sagførerfuldmægtig blev han ansat i Indenrigsministeriet, hvor han var, til han kom til Københavns Universitet, først som docent i 1924 og fra 1928 som professor. Årene i Indenrigsministeriet var afbrudt af en længere studierejse – 1920–1922 – til Frankrig, Tyskland og Italien. Rejsen blev af stor betydning for disputatsen fra 1924, »Ugyldige Forvaltningsakter«.

Poul Andersens virksomhed som universitetslærer var præget af et træk, som indtil de allerseneste år har været karakteristisk for de fleste udøvere af retsvidenskaben her i landet: en bestandig vekselvirkning mellem praktisk juridisk virksomhed og videnskabeligt arbejde.

Også efter ansættelsen ved universitetet bevarede Poul Andersen sin tilknytning til offentlig administration. Han var således i mange år formand for Overfredningsnævnet, for Taksationskommissionen i henhold til Københavns bygge- og Ejendomsmæglerkommissionen og var medlem af Prisankenævnet og Monopolankenævnet. Og han var formand for eller medlem af en lang række vigtige kommissioner, såsom udvalget vedrørende offentlig erstatningsansvar, næringslovskommissionen og offentlighedskommissionen, og han var tilforordnet forfatningskommissionen af 1946. Efterhånden fik han også tillidshverv i privat erhvervsliv. Særlig kan nævnes, at han var bestyrelsesformand i forlaget Gyldendal.

Denne vekselvirkning mellem praksis og juridisk forfatterskab er næsten altid frugtbar og var det i al fald i udpræget grad i Poul Andersens tilfælde. Hvor jeg har haft lejlighed til at stifte bekendtskab med Poul Andersens praktiske indsats, var der ingen tvivl om den styrke, hans store juridiske kunnen og skarpsindighed tilførte hvervet. Og enhver læser af hans forfatterskab kan se, hvor virkelighedsnære og brugbare kendskabet til praktisk juridisk virksomhed gør afhandlinger.

Poul Andersens forfatterskab er omfattende. Ud over disputatsen, der i 1927 udkom i tysk oversættelse, består det af den store hånd- og lærebog Dansk Forvaltningsret, der kom i 5 udgaver, Dansk Statsforfatningsret fra 1954 og 4 speci-

alfremstillinger: Dansk Statsborgerret 1928, Næringsret, 3. udg. 1944, Offentlig-retlig Erstatningsansvar 1938 og Rigsdagen og Domstolene i Den Danske Rigsdag VI 1953. Hertil kommer en lang række større og mindre afhandlinger, hvoraf et udvalg er samlet i Grundtvig som Rigsdagsmand og andre Afhandlinger 1940. Titelforhandlingen i denne essaysamling er en sympatisk, men også vittig beskrivelse af Grundtvigs indsats som medlem af rigsdagene, og den var – som medlemskabet af direktionen for Carlsen Langes Legatstiftelse på Gammel Køgegård – håndgribelige udtryk for Poul Andersens grundtvigske arv.

Poul Andersens forfatterskab, særlig det forvaltningsretlige, har øvet en usædvanlig stor indflydelse på dansk ret og dansk retsvidenskab.

Alle juridiske forfattere øver en vis indflydelse på deres samtid og nærmeste eftertid. De retsanvendende myndigheder påvirkes af litteraturen, der derved langsomt og indirekte præger større eller mindre dele af samfundsmaskineriet. Er forfatteren, som Poul Andersen, tillige lærer, kommer hertil en langvarig, men meget indirekte påvirkning gennem generationer af juridiske studenter.

Den enkelte forfatters og lærers indflydelse må dog ikke overdrives. Den er i reglen ikke stor. Juraen er et gammelt og stærkt traditionsbundet fag, hvor den enkeltes indsats glider umærkeligt ind i utallige forgængeres. Og både retsanvendere og studenter påvirkes tillige af andre og måske stærkere impulser end netop den juridiske litteratur og deres lærere.

Undtagelsesvis kan juridiske skribenter og lærere imidlertid på helt afgørende måde komme til at præge deres samtid.

Til denne lille gruppe hørte Poul Andersen.

Hans indsats har været helt dominerende inden for forvaltningsretten. Dansk forvaltningsretlig litteratur er bygget på hans bøger. Han har sat sit umiskendelige præg på retspraksis. Et helt håndgribeligt udtryk herfor er Ugeskriftets mange henvisninger til »Forvaltningsretten«. Hans indflydelse i den offentlige administration er vanskeligere at påvise; men man kan vist roligt gå ud fra, at ethvert referat om et forvaltningsretligt problem må indeholde en genfortælling af »Poul Andersen«.

Denne dominerende indflydelse blev opnået ved en sjælden kombination af en historisk tilfældighed og særlige evner.

I de ca. 30 år fra midten af 1920'erne til midten af 1950'erne, hvor den vigtigste del af Poul Andersens forfatterskab er blevet til, blev en allerede virksom tendens til en kraftig forøgelse af denne offentlige forvaltnings magt og indflydelse helt åbenbar. Indenrigs- og udenrigspolitiske begivenheder i de samme urolige årtier bidrog til hos det overvældende flertal af befolkningen at fastholde de grundlæggende liberalistiske traditioner om forholdet mellem individ og stat. Resultatet blev et stærkt behov for retlige grænser for forvaltningens øgede magt.

I denne situation ville enhver litterær fremstilling af forvaltningsretten, der i årtier havde været et forsømt fag, være sikker på indflydelse. Når Poul Andersens forfatterskab i så eminent grad svarede til behovet og derfor fik en helt dominerende betydning, er to årsager vistnok særlig væsentlige.

Den ene angår det vurderingsgrundlag, hvorpå Poul Andersens forfatterskab bygger. Det svarede i usædvanlig grad til tidens behov. Her kombineredes en åbenlys overbevisning om værdien af de traditionelle individualistiske frihedsideal og om nytten af retlige grænser for forvaltningens magtudøvelse med forståelse for, hvad hensynet til en nogenlunde effektiv administration kræver – et hensyn, der i 30'erne og 40'erne var særlig åbenbart.

Den anden årsag hænger sammen med den måde, hvorpå Poul Andersen tænkte og skrev. Hans omfattende forvaltningsretlige produktion præges af en

kombination, der viste sig meget frugtbar i en periode, hvor de retsanvendende myndigheder har stået over for nye og uoverskuelige problemer. På den ene side tilbyder Poul Andersen i sin ugyldighedslære og den dertil knyttede systematisering af »manglerne« et begrebssystem, som i sin fasthed og forenklen opbygning letter overblikket og en foreløbig orientering i de retlige problemer. På den anden side præges fremstillingerne af et vældigt erfaringsmateriale og en betydelig skepsis og forsigtighed i enkeltituationerne. Erfaringsmaterialet gør fremstillingen livsnær, og det præsenteres tillige i talrige noter på en måde, der gør det let for læseren at få blikket op også for atypiske og skæve situationer. Inden for begrebssystemets rammer præges fremstillingen tillige af en forsigtighed, der letter dens anvendelighed som vejledning for konkret retsanvendelse. På tvivlsomme retsområder var Poul Andersen tilbøjelig til at gå frem som den, der på mosebund bevæger sig fra tue til tue. Der gives besked om det sikre og nogenlunde sikre, men for det helt uvisse – den bløde grund mellem tuerne – må man nøjes med antydninger og den vejledning, som analogi fra de sikre situationer giver. Fremstillingen får herved en soberhed og nuancerigdom, der vel ikke letter læsningen, men som med de traditioner, der præger både domstole og forvaltning her i landet, utvivlsomt har øget den respekt, der står om bøgerne.

Poul Andersens statsretlige forfatterskab præges af de samme kvaliteter som det forvaltningsretlige. Når det har været mindre indflydelsesrigt, er grunden simpelthen, at de statsretlige fremstillinger glider ind som led i en lang række andre, forudgående og senere.

Poul Andersen fik et langt og indtil de sidste år virksomt liv. Han fik i levende live mangfoldige beviser for, at hans samtid værdsatte hans indsats. Han var æresdoktor ved Stockholms Högskola og fik i 1955 den Anders Sandøe Ørstedske Hædersmedaille, og i 1968 Fortjenstmedaljen i guld. Og han efterlader sig et juridisk forfatterskab af usædvanlig kvalitet, hvis indflydelse på retspraksis og på den efterfølgende litteratur er langt fra at være udtømt.

Bent Christensen.

Poul Andersen

Den ene anden det vunderlige grundlag, hvor Poul Andersen forfatteren bogen. Den anden i enestående grad af ideen betragter. Her kombineres en klassisk overbevisning om værdien af de traditionelle individuelle frihedsprincipper og en nyeste af nye grænser for forvaltningens magt og ansvar med hensyn til, hvad hensynet til en nogenlunde effektiv administration kræver – at hensynene der skal være og blive var og rigtig åbent.

Den anden anden bogen handler om den anden Poul Andersen, som er en af de mest og mest interessante forvaltningsmæssige produktioner på en

Arne Spenter

9. juni 1926–10. august 1977

Professor Arne Spenter gik bort efter meget kort tids sygdom midt under forberedelserne til næste semesters undervisning. Budskabet om hans pludselige død blev modtaget med sorg og bestyrtelse af hans kollegaer og medarbejdere, der havde været til møde med ham så sent som 14 dage før hans bortgang.

Arne Spenter stammede fra Fyn (Ringe). Han blev student fra Efterslægtsselskabets skole i 1944 og studerede derefter tysk og fransk ved Københavns Universitet, hvor specielt en af hans lærere, professor dr. Peter Jørgensen, gav hans forskning dens indretning mod dialektologien. I 1951 aflagde han skoleembedseksamen og tog samme år på studieophold i Holland, hvor hans interesse for nederlandsk og frisisk blev grundlagt hos professor Fokkema. 1959–60 arbejdede han ved »Deutscher Sprachatlas« i Marburg og foretog her undersøgelser, som kom til at danne grundlaget for hans afhandling: »Sprachbewegung in der Landschaft um Marburg an der Lahn 1880–1964«, udgivet i serien »Deutsche Dialektgeographie« 1964 som bind 49. I en årrække opholdt han sig hver sommer på de vestfrisiske øer, hvis sprog og befolkning han blev særdeles fortrolig med. På disse øer tales der flere sprog; men det, der mest interesserede ham, var den gamle frisiske dialekt på øen Schiermonnikoog, der kun taltes af den ældre generation, og som nu er i stærk tilbagegang. Det er Spenters umiskendelige fortjeneste at have optegnet og udforsket dette ældgamle sprog. I doktordisputatsen fra 1968: »Der Vokalismus der akzentierten Silben in der Schiermonnikooger Mundart. Eine Geschichtliche Studie des autochthonen westfriesischen Inseldialekts« fremlagde han en del af sit omfattende materiale, som han også senere gjorde brug af, bl.a. i artiklen »Altfriesisches *tusk* »Zahn« i »Us Wurk«, 1964, og i »Zur Distribution der Phoneme der Schiermonnikooger Mundart« (Us Wurk, 1967). I disse arbejder såvel som i disputatsen kombinerede han den traditionelle sproghistoriske metode med den strukturalistiske fonologisk-fonetiske beskrivelse af vokalsystemet, hvorved han dog bevidst lagde hovedvægten på den lydhistoriske behandling, idet han tog det vestfrisiske fra det 15. århundrede som udgangspunkt for undersøgelsen og overalt bestræbte sig på at have den etymologiske sammenhæng klar, hvilket som biprodukt affødte en del nye etymologier. Han har således givet et betydeligt bidrag til frisisk sproghistorie. Efter ansættelse som undervisningsassistent, amanuensis og lektor ved Københavns Universitet og Handelshøjskolen i København blev Spenter i 1968 udnævnt til professor i tysk sprog ved Handelshøjskolen, hvor han især beskæftigede sig med moderne tysk grammatik, et arbejde, der bl.a. resulterede i opsatsen »Om temporale adverbialer i tysk« (i »Afhandlinger fra Handelshøjskolen i København«, 1967, s. 440–56).

Sit primære interesseområde, dialektologien, havde Spenter dog mindre muligheder for at dyrke her, hvorfor han i 1972 søgte det professorat i tysk sprog, der var blevet ledigt ved undertegnedes kaldelse til professoratet i germansk filologi efter professor Gunnar Bech.

Spenter følte, at han nu var kommet på den rette hylde og gik med stor grundighed i gang med at udvide sit forskningsområde, både diakront og synkront, navnlig med hensyn til nederlandsk.

Han var derfor selvskreven som medlem af det udvalg, der nedsattes til at planlægge et hovedfagsstudium i nederlandsk med tilhørende eksamensordning for faget Nederlandsk under Institut for germansk filologi, et studium, der dog ikke kunne realiseres fuldt ud på grund af en udebleven stillingsbevilling som følge af det generelle ansættelsesstop ved Københavns Universitet. I stedet genoptog Spenter sine dialektundersøgelser i felt, idet han i sommerferierne siden 1972 med understøttelse fra Universitetets eksursionskonto gennemførte dialekt-optegnelser i grænseområdet mellem Vesttyskland og Holland (Saterländisch) og mellem Vesttyskland og Danmark (Hattstedt og Rodenäs).

De sidstnævnte optegnelser lagde Spenter til grund for et omfattende sprogsociologisk projekt: »En undersøgelse af flersprogethedens struktur i kommunen Rodenäs i Forbundsrepublikken Tyskland«. Han agtede her at udvide den metode, han havde benyttet i Marburg-undersøgelsen, med nye sociolinguistiske aspekter, hvilket ville have betydet en fornyelse af den dialektforskningstradition, der siden Sarauws tid har været en vigtig gren inden for dansk germanistik.

Arne Spenter deltog loyalt i institutarbejdet, bl.a. som formand for biblioteks- og arbejdsbyrdefordelingsudvalgene. Hans studenter og medarbejdere vil savne ham, og vi vil alle mindes ham som en god kollega og et elskværdigt menneske.

Karl Hyldgaard-Jensen.

Wheeler

Axel William Schou

18. august 1902–6. september 1977

Axel Schou var født i København som søn af glarmester Francis Schou og hustru Petrea Kirstine, f. Petersen. Han var et levende, strålende menneske, hvis usmitelige humør og store tålmodighed sammen med store pædagogiske evner hurtigt afstak en løbebane inden for det højere undervisningsvæsen. Hans evner for og glæde ved naturiagttagelser førte til fremragende resultater inden for naturgeografien, specielt kystmorfologien, og som et naturligt resultat heraf fik han i 1953 tildelt et ekstraordinært professorat i geografi ved Københavns Universitet.

Gymnasieårene på Gl. Hellerup Gymnasium var præget af rektor Hartvig-Møllers ånd, og bl.a. skolerejsen 1920 til Alperne modnede beslutningen om efter studentereksamen 1921 at påbegynde et studium i naturhistorie – geografi ved Københavns Universitet.

Universitetsstudierne afsluttedes i jan. 1927 med skoleembedseksamen med geografi som hovedfag og det nordtyske lavland som speciale. Samme år blev Axel Schou ansat som adjunkt ved Rysensteen Gymnasium under Københavns Kommune. Her virkede han til 1953, fra 1945 som lektor. Den daglige undervisnings krav førte naturligt til forsøg med undervisningsmateriel, resulterende i udgivelse af lysbilledserier, vægkort o.lign. Af anden pædagogisk virksomhed fra denne periode kan nævnes arbejder i Eksamenkommissionen for Studentereksamen fra 1939, bestyrelsespost i Foreningen for Gymnasiets og Seminariets Lærere i Naturfag 1931–48. Endvidere var han i samme periode formand for Geografforeningen 1933–34 og 1940–42.

I 1941 samlede professor Niels Nielsen på Universitetets Geografiske Laboratorium en stab om sig for at udarbejde en kartografisk fremstilling af Danmarks natur- og kulturgeografiske forhold. Axel Schou blev helt naturligt medarbejder ved dette Atlas over Danmark og med orlov givet af Københavns skoledirektion eksperimenterede han fra 1941–44 med geografiske fremstillingsformer, spec. blokdiagrammer, og foretog systematiske undersøgelser over danske landskabsformer ud fra synspunkter inspireret af W. M. Davis.

Resultatet af disse studier blev i første række disputatsen »Det marine Forland«. Geografiske studier over fladkystlandskabernes dannelse og formudvikling samt træk af disse områders kulturgeografi (1945). Specielt dokumentationen af krumoddeeffekten og hans redegørelse for sammenhængen mellem vindvirkere-sultanten og det frie stræk har tilført kystforskningen nye metoder og perspektiv. Samarbejdet med teknikere som f.eks. Per Bruun har givet fornemme resultater, jfr. artiklerne: »Forms of Equilibrium of Coasts with a Littoral Drift« (Geografisk Tidsskrift, bd. 48, 1947) og »Coast Research and its Economic Justification (GT

bd. 59, 1960). Endvidere bør f.eks. Sofus Christiansens arbejde: »Wave Power and the Djursland Coast (GT bd. 59, 1960) nævnes i denne forbindelse.

Det næste afsnit i Axel Schous geografiske løbebane er perioden 1946–49, der er præget af et stort arbejdspress, men samtidig en skabende periode først og fremmest på det kartografiske felt. I 1946 etableres et samarbejde mellem Geodætisk Institut (professor N. E. Nørlund) og Universitetets Geografiske Laboratorium (professor Niels Nielsen) ved oprettelse af Vægtkortsektionen på Geodætisk Institut med dr. Axel Schou som leder og »forfatter«. Her skabes en række fremragende danmarkskort, Højdekort over Danmark 1:250.000, Landskabskort over Danmark 1:250.000 samt Odsherred 1:65.000, et dansk morænelandskab og dets tilblivelse (alle 1947). I 1948 udgives Erhvervsgeografisk Kort over Danmark 1:300.000 samt verdenskort nr. 1, Klima og Plantebælter (udarbejdet på grundlag af Martin Vahls kort og lektor Johs. Reumerts bearbejdelse af disse), 1:25 mill. Specielt landskabskortet og det morfogenetiske kort over Odsherred er banebrydende nyskabelser, skabt på grundlag af Schous specielle evner for indleven i en årsagssammenhæng og hans kunstneriske talent i kombination med eksakt fremstillingsform, baseret på Geodætisk Instituts kortudgaver. Sammenfatningen af elementer er ny og belyser ud fra geomorfologiske synspunkter hidtidige kun svagere nuancerede opfattelser af landskabsudviklingen siden istiden.

Sideløbende med denne virksomhed på Geodætisk Institut skabes værket Atlas over Danmark, bd. I, Landskabsformerne, der set i en 25-årig belysning (udkommet 1949) har været banebrydende med hensyn til forståelsen af og undervisningen i danske landskabsformer.

Axel Schous evne til at sammendrage forskningens hidtidige veje og resultater i kort og blokdiagrammatisk fremstilling er legendarisk. Samtidig evnede han i en dertil hørende tekst at mestre den vanskelige kunst at fremstille resultaterne i korte, klare, velafvejede og fyldestgørende oversigter.

I den samme periode virkede Axel Schou på grund af professor Gudmund Hatts orlov og afgang som ekstern lektor ved Universitetets Geografiske Laboratorium med forelæsninger og øvelser i kultur- og erhvervsgeografiske emnekredse.

Det ekstraordinære professorat i kulturgeografi blev ordinært besat med dr. C. G. Feilberg fra den 1. juni 1949, hvilket for Axel Schou blev indledningen til næste periode 1949–53, der atter blev præget af skolearbejde samt fortsættelse af den kartografiske indsats på Geodætisk Institut, hvor serien af Danmarks-kort øges med: Midtjylland: Langsøer, dallandskaber. Himmelsbjerg-egnen (1950). Færø-kyster: Basalt-terrænets landskabsformer (1951). Marsk og Gest: Hedesletter, bakkeøer, marskenge, vader (1952). Vendsyssel-landskab: Morænelandskab. Forlandsbræmme og hævede kystlinier (1953). Stevns: Moræneflade og kalkstensklint. Nedbrydnings- og aflejringskyster (1954). Bornholm-landskab: Højdekort 1:65.000 og 3 blokdiagrammer. Naturlige høfder. Strandpille. Brændingshule (1961).

I serien verdenskort 1:25 mill. udkom endvidere: Nedbør og havstrømme (1951). Stater og storbyer (1952). Menneskeracer (1955). Befolkning (1958). Samt endvidere udkom 5 vægkort i serien Verdensdele 1:8 mill. og i 1969 Grønland 1:2 mill. – en storstilet indsats, der har sat sig varige spor i dansk geografisk undervisning på alle trin.

1. august 1953 tiltræder Axel Schou som ekstraordinær professor i geografi ved Københavns Universitet og deltager således i hele den eksplosive udvikling, Universitetets Geografiske Laboratorium i de kommende 10–20 år kommer til at gennemgå, en udvikling der fandt sit første udtryk ved flytningen i 1960 til Kejsergade 2 og etableringen af Københavns Universitets Geografiske Institut.

Der er således tale om perioden 1953–59, præget af undervisning og oplæg til den XIX Internationale Geografkongres i Norden, hvor Danmark afholdt 2 ekskursi-
oner og 3 symposier, hvoraf den ene var kystsymposiet i Esbjerg under ledelse af Axel Schou. I 1956 blev han generalsekretær for Det Kgl. Danske Geografiske Selskab og sekretær for Den danske Nationalkomité for Geografi. Han var dansk delegeret ved de internationale kongresser i Rio de Janeiro 1956, Norden 1960, London 1964 og New Delhi 1968. Hertil kom internationalt organisationsarbejde og kongresdeltagelse i relation til IGU's »Commission on Coastal Geomorphology«, som Axel Schou var formand for fra 1952–72. Denne aktivitet skabte mange internationale kontakter og resulterede samtidig i en række væsentlige arbejder fra A.S.'s hånd, i alt 6 publiceret i Geografisk Tidsskrift, af hvilke »The Coastline of Djursland« må fremhæves foruden »Baixada Fluminense, Øst-Brasiliens kystlandskaber og deres formudvikling« samt endelig »Basse Britanias kyster«. De har spillet en stor rolle for universitetsundervisningen og for rekrutteringen af hovedfagsstuderende inden for kystmorfologien. Fra 1964–71 er Axel Schou bestyrer for Geografisk Institut, et tidsrum, der må deles i perioden før og efter ungdomsoprøret 1968. I den første periode sker indretningen af Geografisk Institut i de nuværende lokaler i Haraldsgade 68. I den næste periode foregår de uendelige diskussioner og omstruktureringen af faget – en langsommelig og drøj proces, der tog hårdt på A.S., en udvikling på disse præmisser var helt imod hans psyke og indstilling.

Efter 1972 har det været en fornøjelse at gense ham som skabende geograf. Her kan peges på de seneste spændende arbejder fra Gran Canaria (GT 1973) samt på aktiviteten som vicepræsident i Geografisk Selskab, hvor han gjorde en stor indsats i forbindelse med Selskabets 100 års jubilæum, nov.–dec. 1976.

Ved siden af sin forskergerning og det store arbejde inden for universitetets administration, som A.S. udførte, fik han dog også tid til en imponerende virksomhed som gæsteforelæser ved udenlandske universiteter, som foredragsholder i Folkeuniversitetets forening samt som populatisator af geografi i forbindelse med artikler i Naturhistorisk Tidende, Naturens Verden, Søndagsuniversitet, Politikens Forlag, Turistårbogen samt i kronikker m.m. I denne forbindelse må også peges på den kartografiske side af sagen, f.eks. Gutenberghus-globen eller Politikens Verdensatlas i 13 reviderede udgaver. En oversigt over A.S.' trykte arbejder er givet i GT, bd. 72, s. 12–17.

Der mangler endnu en omtale af hans omfattende virksomhed som redaktør og medforfatter af geografiske håndbøger: Trap: Danmark, A Geography of Norden samt Danmarks Natur; endvidere hans medlemskab af Nationalkomiteen for Kartografi og INQUA m.m. Han var medlem af Det Kgl. Danske Videnskaberne Selskab fra 1960, Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund 1969, Æresmedlem af Société Serbe de Géographie 1961, af Sydsvenska Geografiska Sällskapet 1961 samt Æresdoktor ved University of St. Andrews, Scotland 1973.

Axel Schou var en farverig personlighed med mod på livet. Han vil blive stærkt savnet og længe mindet blandt nuværende geografer. En tidsperiode er ved at rinde ud, lyset fra et festligt midtpunkt er slukket.

N. Kingo Jacobsen.

H. V. Thomsen

1. august 1955 bliver Axel Schön som ekstraordinær professor i geografi ved Københavns Universitet og deltager således i hele den eksplosive udvikling. Universitetets Geografiske Laboratorium i de kommende 10-20 år kommer til at gennemgå en udvikling der langt og langt udryk ved flytningen i 1960 til Kejsergade 7 og etableringen af Københavns Universitets Geografiske Institut.

H. V. Brøndsted

22. juli 1893–14. november 1977

Professor Holger Valdemar Brøndsted døde 14. november 1977 efter få dages indlæggelse på Københavns Kommunehospital. På trods af sin høje alder, 84 år, havde han formået at klare sig selv i sit hjem, blot med hjemmehjælperassistance. De sidste år havde Brøndsted dog flere gange været hospitalsindlagt på grund af en smertefuld og hæmmende lidelse, knogleskørhed, osteoporose. Sygdommen havde påført ham adskillige brud på ryghvirvlerne. Det havde dog tilsyneladende ingenlunde påvirket hans humør eller influeret synderligt på hans arbejdsevne. Han deltog med positivt resultat i en eksperimentel behandling, og det var typisk for hans aldrig svigtende videnskabelige entusiasme, at han gik meget op i »forsøget«, og da der skulle tages knoglebiopsi fra hoftekammen, foreslog han straks en udvidelse af undersøgelsen til også at omfatte elektronmikroskopi! Hans førlighed var dog i perioder meget nedsat, og med praktisk snilde havde han lavet sig en arbejdsplads i hjemmet, så han uden at rejse sig kunne skrive, spise, se TV og ikke mindst ved hjælp af en båndoptager og høre musik. Det ikke mindst ved hjælp af en båndoptager optage og høre musik. Det var egentlig kun de sidste måneder af sit liv, at Brøndsted måtte indskrænke sin uhyre flittige virksomhed. De sidste emner, han tog offentligt op, var et indlæg i »Politiken« om støtte til den danske lægegruppe i »Amnesty International« og en henvendelse til præsident Carter og den danske forsvarsminister om stop for neutronbomben. Til det sidste var han således levende engageret i væsentlige medmenneskelige problemer og samfundsproblemer og følte det som sin pligt at deltage i samfundsdebatten.

Brøndsted blev født 22. juli 1893 i Rønne, men voksede op i Århus. Faderen var en kendt lektor i græsk og latin, forfatter og oversætter, Karl Gustaf Brøndsted. Moderen, Clara Brøndsted, var meget musikalsk og fra hende stammer utvivlsomt Brøndsteds dybe engagement i musik. Hans forhold hertil har fået et smukt udtryk i et essay i hans sidste essaysamling: *Kontroversielle essays, om nogle vigtige tilværelsesproblemer* fra 1975. Studenter og besøgende vil utvivlsomt huske nodetativet og violinen i hans kontor.

Efter studentereksamen fra Århus Katedralskole i 1911 påbegyndte Brøndsted studiet af naturhistorie, især zoologi ved Københavns Universitet. I 1917 førte studiet til magisterkonferens i zoologi. Under pres fra faderen havde Brøndsted dog allerede i 1916 indstillet sig til konferens efter kun 5 års studier – og dumpt. Brøndsteds levende skildring af dette nederlag i selvbiografien må være trøstende læsning for studenter, der har prøvet det samme! Hans oplevelse af situationen har bidraget kraftigt til den forstående holdning, han altid indtog over for elever ved eksaminationer. Han havde også selv lidt meget under eksamensner-

vøsitet. Brøndsted har engang fortalt, at før en eksamen håbede han altid på at blive kørt ned af en sporvogn, så han kunne slippe!

Brøndsted blev 1917 ansat som assistent hos professor J. E. V. Boas på Landbohøjskolens zoologiske laboratorium. Brøndsted var på dette tidspunkt meget optaget af Morgan, Child og Spemann's arbejder og grundlæggelsen af den eksperimentelle embryologi (fosterlære) og regenerationsforskning. Han havde håbet at få lejlighed til at arbejde eksperimentelt hos Boas, men fik ikke lov. Han måtte i stedet forskningsmæssigt beskæftige sig med sammenlignende anatomi, nemlig ansigtsmuskulaturen hos sæler. Arbejdet resulterede i en disputats, der imidlertid ikke blev antaget, men mange år senere, i 1931, udkom den i Videnskabernes Selskabs skrifter. Arbejdet gav ham en nyttig sammenlignende anatomisk skoling.

Brøndsted forlod stillingen hos Boas i 1920. Han sagde selv op, da Boas ikke ville fastansætte ham, og det var af økonomiske grunde helt nødvendigt. Brøndsted havde nemlig i 1919 giftet sig. Det fortørnede Boas, der ikke ønskede gifte assistenter. Han mente, at man så ikke kunne passe sit arbejde! Ægteskabet med Agnes Brøndsted blev et sjældent lykkeligt og berigende forhold af afgjort betydning for dele af hans senere humanistiske forfatterskab. Agnes Brøndsted var et usædvanligt elskeligt menneske. Hun var i det meste af deres ægteskab syg, ofte invalideret, men sygdommen udbyggede kun hendes fine menneskelige egenskaber og gjorde hende aldrig bitter. Hun var en stor støtte for Brøndsted og en god kritiker af hans forfatterskab. Meget af den medmenneskelighed, der præger Brøndsteds virke, stammer fra hans hustrus påvirkning.

Brøndsted måtte forlade den forskerkarriere, han havde drømt om, og gik over i gymnasieskolen. 1920 blev han ansat ved Birkerød statsskole. Han udviklede sig her til en fremragende pædagog og gik senere ind i skolediskussionen med bogen *Gymnasiets fremtid*, 1945, med meget moderne og fremsynede tanker. Inden da havde han skrevet flere populærvidenskabelige biologibøger. Man må her specielt fremhæve *Cellen og dens liv* fra 1939 (hollandsk udg. 1940). Denne bog vakte stor interesse og placerede Brøndsted som en betydningsfuld videnskabelig popularisator. Brøndsted præsterede det usædvanlige at genoptage sine videnskabelige studier jævnsides med den krævende skolegerning. I tidsrummet 1914–34 publicerede han 12 afhandlinger, der omhandlede systematiske bearbejdelser af samlinger af marine sponcier (dyriske svampe). De første arbejder var fortrinsvis beskrivende, men efterhånden inddrog han andre aspekter, f.eks. zoogeografiske, biometriske. Det var imidlertid den eksperimentelle zoologi, der virkelig interesserede ham. For at dyrke dette felt behøvede han et moderne udstyret laboratorium. Han fik lov til at arbejde hos dr. Albert Fischer på Carlsbergfondets biologiske institut og fortsatte sine studier som Rockefellerstipendiat hos professor John Runnström på Stockholms Högskola 1934–36. Disse år var meget inspirerende for ham, og de resulterede i disputatsen *Entwicklungsphysiologische Studien über Spongilla lacustris*, 1937. Han analyserede her med moderne cytologiske metoder regenerationsprocesserne hos en ferskvandssvamp. Dyriske svampe kan f.eks. ved at blive presset gennem gaze adskilles i enkeltceller. Disse celler kan atter forene sig og danne nye svampe. Brøndsted kom her bl.a. ind på den vigtige dedifferentieringsproblematik. Han beskæftigede sig også meget med morfogenese, formdannelse, og kaldte dette brede område formdannelsesfysiologi. Hans trang til at delagtiggøre andre i dette videnskabelige felt førte til en række forelæsninger over formdannelsesfysiologi ved Københavns Universitet. Han introducerede her området for såvel studenter som etablerede forskere, bl.a. August Krogh. Forelæsningerne vakte stor interesse og førte til, at der fra forskellig side blev arbejdet

for at oprette en lærestol i faget ved Københavns Universitet. Planerne kom så vidt, at Rockefeller Foundation stillede en bevilling til rådighed til et docentur i 3 år, og arbejdsstedet skulle foreløbig være Carlsbergfondets biologiske institut hos Albert Fischer. Men krigen kom og hindrede planen. Det var et frygteligt slag for Brøndsted, der så sine forhåbninger knust.

Brøndsted fortsatte sit gymnasiearbejde og blev rektor for Birkerød statsskole 1941. Han gjorde en stor indsats i krigens vanskelige år, både for skolen som sådan og for kostskolen og dens elever. Jævnside med det krævende arbejde som rektor fortsatte Brøndsted sin forskning. Han indrettede et lille laboratorium (Laboratory for experimental cytology and morphology). Værelserne kendes af adskillige generationer af tidligere elever. Brøndsted indførte nemlig en undersøgelse af A-vitamin status hos alle eleverne. Den foregik i de to laboratorierum, hvor man i det ene sad klassevis og blev mørkeadapteret før øjenundersøgelsen;

I denne periode kom Brøndsted for alvor i gang med den anden hovedlinje i sin videnskabelige forskning – og afgjort den mest betydningsfulde – nemlig undersøgelser over regenerationsfænomenerne hos planarier (ferskvandsfimreorme). Disse dyr udviser en enestående regenerationsevne. Amputation af et hovede medfører dannelse af et nyt hovede i løbet af 6–10 dage. Ligeledes kan ganske små afskårne dele af et dyr gendanne et helt dyr. Brøndsted følte sig meget tiltrukket af de spændende og perspektivrige problemer, der her præsenterede sig, specielt de morfogenetiske. Med stor idérigdom udførte han en lang række eksperimenter, mest i form af transplantationer og extirpationer. Forsøgene er i dag klassiske, og de placerede på længere sigt Brøndsted internationalt som en af de førende regenerationsforskere. En meget væsentlig indsats var formuleringen af det såkaldte tidsgraderede regenerationsfelt, forskellig for hver planarieart. Disse studier har også bidraget til forståelse af morfogenetiske felter i almindelighed. Han viste yderligere, hvordan visse af regenerationsprocesserne kunne forklares gennem et samspil af hæmmende og fremmende stofpåvirkninger. Disse væsentlige arbejder udførte Brøndsted i sin sparsomme fritid.

Endelig i 1948 blev hans forhåbninger om en universitetsgerning opfyldt. Brøndsted tiltrådte da stillingen som professor i almindelig zoologi ved Københavns Universitet. Faget var en nydannelse og omfattede cytologi (cellelære), embryologi (fosterlære, herunder formdannelsesfysiologi), histologi (vævslære) og evolutionslære (nedstammingslære). Brøndsted var nu 55 år, en ret høj alder for en nyudnævnt professor, men han var fuld af energi og lyst til at virkeliggøre sine planer. Det er her nok væsentligt at påpege, at Brøndsted sit liv igennem intellektuelt virkede yngre end sin alder. Han plejede selv at sige, at hans »fysiologiske alder« var lavere end »kalenderalderen«. Dette forhold var især påfaldende i hans sidste år, hvor han stadig bevarede sin skabende evne. Brøndsteds sidste bog kom således i 1975, hvor han var 82 år gammel. Da Brøndsted overtog instituttet var det sparsomt udstyret. Han ydede en væsentlig indsats ved at skaffe store bevillinger, så instituttet efterhånden kunne tilfredsstille moderne undervisningsmæssige og forskningsmæssige behov. Der var her en skarp kontrast til de private boligmæssige forhold. Af hensyn til sin kones sygdom og sine eksperimentelle undersøgelser, var en embedsbolig på stedet nødvendig. Det blev til, at et stort kontor og et lille laboratorium blev privatbolig. Populært blev det kaldt »zigøjernvognen«. Det lykkedes at skabe et godt miljø, men trangt og primitivt var det dog.

Undervisningsmæssigt indførte Brøndsted den moderne cytologi og eksperimentelle embryologi i sine forelæsninger, så disse fag nu blev dækket på universitetsniveau. Brøndsted stillede store krav til sig selv i sine forelæsninger og gjorde

meget ud af forberedelserne. Han var også altid noget nervøs før forelæsningserne – og i det hele taget før offentlig fremtræden – et træk, man ikke umiddelbart ville forbinde med hans meget rolige og afbalancerede væremåde. Forelæsningserne var gennemgående meget inspirerende, klare og ført up-to-date, selv om måske nogle tilhørere kunne reagere negativt på selve formen. Undervisningen førte til et lærebogsværk, der også var af almen interesse: *Vort biologiske grundlag. I. Cellen*, 1956, *II. Kønnets*, 1957, *III. Fosterudviklingen*, 1957, *IV. Individet*, 1958, *V. Slægten*, 1959. Brøndsted forsøgte her at løse en yderst vanskelig opgave, nemlig på én gang at skrive lærebog i sit omfangsrige fagområde for de universitetsstuderende og samtidig udforme den, så også en bredere kreds kunne have nytte af den. Han kaldte netop værket *Vort biologiske grundlag*, fordi han følte, at »almen zoologi er en nødvendig forudsætning for at forstå os selv som levende væsener«. Værket var en fornyelse og til stor nytte, men kom nok til at lide lidt under det dobbelte formål.

Videnskabeligt fortsatte Brøndsted sine to hovedlinjer, eksperimentelle undersøgelser inden for spongiernes formdannelsesfysiologi og planarieregenerationen. Det var specielt det sidste felt, han helligede sig. Af betydning var to oversigtsafhandlinger, en om planarieregeneration i 1955 i *Biological Reviews* og en omhandlende spongierne i 1962 i *Fortschritte der Zoologie*. Planariereviewet kom afgjort til at påvirke den internationale forskning inden for dette felt.

Brøndsted indså meget tidligt relevansen af den grundvidenskabelige eksperimentelle embryologi for en nærmere forståelse af fostermisdannelsers opståen. Han skrev herom i Unesco-tidsskriftet *Impact of Science on Society* i 1955. Artiklen kom senere i *Natures Verden* og et lignende emne blev behandlet i *Ugeskrift for læger* i form af en oversigtsartikel om hjernemisdannelser. Han var en af de første herhjemme, der erkendte betydningen af f.eks. vitaminunderskud og medicinindtagelse hos den gravide kvinde for udvikling af fosterskader. Dette var før thalidomid-katastrofen og viste klart Brøndsteds intuitive evne til at forudse en udvikling. Hans interesse for disse problemer gav sig udslag i start af et ambitiøst forskningsprojekt: anvendelse af laboratoriemus til at studere indvirkning af f.eks. medicin og andre miljøfaktorer på fosterudviklingen, specielt hjerneudviklingen. Brøndsted havde nok vanskeligt ved rent praktisk at vurdere projektets kolossale omfang. Resultatet af det blev en nyttig referencesamling af mikroskopiske præparater dækkende musens normale fosterudvikling. Det principielt vigtige ved projektet var, at det blev en igangsættende faktor og henledte opmærksomheden på yderst vigtige problemer, problemer, som jo i dag har større aktualitet end nogensinde.

Jævnside med sit undervisnings- og forskningsarbejde blev Brøndsted mere og mere optaget af filosofiske og religiøse problemer, som han ud fra sin naturvidenskabelige baggrund satte i relation til livets biologiske grundlag. Han spillede en meget væsentlig rolle ved at medvirke til en tilnærmelse mellem biologi og de humanistiske videnskaber. Han blev i denne periode kendt ud over sit fagområde af vide kredse gennem talrige kronikker, essays og bøger som *Biologi og menneskeforståelse*, 1951, *Atomalderen og menneskets biologiske fremtid*, 1956 (udk. på tysk, engelsk, fransk), *Naturerkendelse, gudserkendelse og tro*, 1956. Han skabte her en åbning mod andre grene af videnskaben, skabte en dialog. Det lå Brøndsted meget på sinde at popularisere sit fag. Han foregik her igen intuitivt en udvikling, som vi ser i dag, hvor Københavns Universitet bliver åbnet udadtil. Han har i sin selvbiografi beskrevet sin holdning til popularisering, f.eks. »Års erfaring har styrket mig i den overbevisning, at det næsten er en pligt for videnskabsmænd at meddele deres viden og overvejelser – jeg siger med vilje overvejelser – til så vide kredse som muligt« samt: »Han må ud over sin kundskabsmeddelelse pege på

perspektiverne i den forskning, han formidler. Han må antyde de forbindelseslinjer, der er eller kan tænkes at opstå til helt andre områder. Kun derved kan han gøre sig håb om at vække den interesse og nysgerrighed, som den ikke kyndige føler har tilknytning – om end nok så vagt – til de forestillinger, han selv er i besiddelse af. Den gode popularisering har til formål at udvide horisonter, at sætte tanker i bevægelse«.

Tiden var nok ikke ganske moden til en indstilling af denne art; Brøndsted havde ikke helt den forståelse fra studenter og fagfæller, som han havde ventet. Studenterne var ikke vant til at få filosofiske og samfundsmæssige forhold inddraget i undervisningen. I dag ville Brøndsted givet have haft fuld accept og opbakning. Den lidt reserverede holdning, der ind imellem viste sig fra biologisk sagskunds-kabs side, modsvarede imidlertid ikke fra de andre grupper, som han havde kontaktflade til. Han fik stor succes og skabte sikkert megen good-will i befolkningen for biologien gennem en række udsendelser i TV: Hvad er liv? (Bogform: *Hvad er liv*, 1964).

Brøndsted deltog i styret af Københavns Universitet gennem sit medlemskab af konsistorium 1954–63. I de sidste år af sin embedstid spillede han en væsentlig rolle ved at arbejde for oprettelsen af et nyt institut, og han brugte en del tid på planlægningen. Selv fik Brøndsted dog intet udbytte af arbejdet, idet den nye fløj af Zoologisk centralinstitut med Institut for almen zoologi og Institut for sammenlignende anatomi først blev taget i brug efter hans afgang 31. januar 1964.

Brøndsted fortsatte meget aktivt forfatterskabet i sit otium. Han samlede i en stor monografi *Planarian Regeneration* (Oxford 1969) det meste af den daværende viden om planariernes regeneration, og den er stadig et standardværk inden for området. Herefter helligede han sig helt et humanistisk forfatterskab og deltog ofte i den offentlige debat om tidens væsentlige spørgsmål. Han blev mere og mere optaget af fremtidens problemer og udfordringer og skrev klart og alment forståeligt om overbefolkningsproblemer, forureningsproblematik og faren ved atomenergi. Ofte var det i form af en appel om at standse op, før det var for sent, og hyppigt en appel til ungdommen. Han opnåede i sin alderdom at få gehør og nå langt ud i befolkningen med sine tanker. Brøndsted udgav i sit flittige otium *Tanker til overvejelse for os ældre*, 1969, *År 2030. En udfordring til de yngste generationer*, 1973, *Et liv – tre tidsperioder*, 1974 (selvbiografi), *Kontroversielle essays, om nogle vigtige tilværelsesproblemer*, 1975.

Brøndsted var et menneske af usædvanligt format og integritet. Han var på én gang ambitiøs i dette ords bedste mening og samtidig uhyre beskeden. Han måtte dække over en blufærdighed og generthed, der aldrig helt forlod ham. Han var i besiddelse af en kolossal ansvarsfølelse også over for universitetet. Som ung student, da han for første gang stod i konsistorialgården på universitetet, blev Brøndsted meget grebet. Han skriver herom i sin selvbiografi:

»Her var dog den kilde, hvorfra de kræfter udgår, der skulle sætte den unge mand i stand til at blive indviet i naturvidenskabernes vældige og fascinerende rige, men også et sted, der kunne give en nødvendig tilførsel af tanker udgået fra de humanistiske videnskaber. Og han besluttede, som nu en ung mand er i stand til det, at gøre et solidt stykke arbejde i studietiden, og måske, hvem ved? engang selv blive dygtig nok til at deltage i universitetets forskning og undervisning. Ja, dristige tanker, en rigtig lærestol? Jo sandelig, der skulle arbejdes flittigt og med al den intelligens, man kunne drive frem i sindet. Den unge mand følte både »historiens vingesus« og nuets personlige fordring. Dette korte ophold i ensomhed i konsistoriegården blev for studenten en indvielse.«

De vage drømme, Brøndsted her havde, blev til virkelighed. Han nåede videre,

end han havde drømt om. Han kom til at tjene Københavns Universitet og det danske samfund med hæder og sætte varige spor.

Til billedet af Brøndsteds personlighed hører også hans udprægede humor. Han elskede at læse højt af »Peter Plys«, og hans fortolkning var mesterlig. Han kunne være næsten drenget munter under private former. Han viste ægte omsorg for de mennesker, han kom i berøring med og følte, han havde ansvar over for, hvadenten det var elever, studenter eller personale på instituttet. Den medmenneskelighed, han skrev om så ofte, viste han selv.

K. J. Pedersen.